
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2015 (год. XXIV), ISSN 2367-8585

СЪОБЩЕНИЯ

Валерия Тодорова

СЛОВАШКИЯТ РОМАНТИЗЪМ КАТО ЛИТЕРАТУРНА И КУЛТУРНА ИДЕНТИЧНОСТ

Valeria Todorova

SLOVAK ROMANTICISM AS LITERARY AND CULTURAL IDENTITY

*Словашкото романтично течение възниква във време, когато в европейското изкуство отмира класицистичната епоха, а идеалистичната философия и рационалното познание отстъпват място на интуицията, на спонтанната емоция и необузданата фантазия. Модерните естетически и художествени импулси проникват в Словакия през 30-те години на XIX век и намират отзвук сред младото поколение студенти лицеисти в Братислава, Левоча и Кежмарок. Плавният преход към романтична естетика и поетика на границата между 30-те и 40-те години носи редица метаморфози в културно-историческото съзнание на словашкия творец романтик, който в духа на Щуровия идеал за „единение на дух и материя“ създава самобитни романтични образци. Той се вдъхновява както от интуитивно-емоционалното, така и от историческата си съдба, от фолклорната словесност, от националния колорит и необходимостта да се идентифицира литературно, културно и духовно. **Ключови думи:** месианизъм, славянска взаимност, книжовен език, синкретизъм, етнография, култ.*

The Slovak Romantic Movement arises in a time when classicism is in its decline in European art and philosophical idealism and rational

knowledge are giving way to intuition, spontaneity and wild imagination. Modern aesthetic and artistic impulses gain popularity in Slovakia in the 1830s and meet with a positive response from the young generation of lycée-students in Bratislava, Levoua and Kežmarok. The gradual transition to the aesthetics and poetics of romanticism in the end of the 1930s and the beginning of the 1940s brings about a number of metamorphoses in the cultural-historical consciousness of the Slovak romantic author, who, in the spirit of Štúr's ideal for "unity of spirit and matter", creates distinctive romantic norms. He is inspired both by intuitively-emotional impulses and by his own historical destiny, by folk literature, by national idiosyncrasies and the need for literary, cultural and spiritual identification.

Key words: *messianism, Slavic mutuality, standard language, syncretism, ethnography, cult.*

Като общоевропейски феномен Романтизмът определя облика на изкуството в Европа през XIX век. Той разчупва литературните пропорции на Класицизма и става огледало на красотата и необятността на човешката душа. Поетите романтици развихрят своето въображение и фантазия, илюзия и мечта. Тяхната романтична сетивност ражда своеобразни поетически модели, които кодират в себе си специфични национални проблеми. Така западният творец романтик търси своята поетична истина в солиптичното бягство и интроспекцията, а славянският (словашкият) описва своята романтична мечта за свобода и национална идентичност.

Болезнените лутания на духа в сферата на окултното, необузданите чувства и разрушителни страсти са чужди на словашката литературно-романтична визия. В европоцентричната периодизация на художествения процес надделява синхронът между идейност, тематика и поетика. Докато при славяните често тематиката е константа, а поетиката е променлива. До епохата на модернизма отличителен белег на славянското естетическо мислене е колективността. Констатацията на Адам Мицкевич, че полската литература израства от думата „родина“ и изцяло гравитира около нея, се отнася и за останалите славянски литератури. Славянският романтик „се стреми да осмисли конфликтността исторически, а не като съдбоносна разединеност между битието и съзнанието. Централната проблема – антитеза човек – общество не се разгръща на философската основа

на интуитивното познание, а се базира на внимателното наблюдение върху жизнените явления.“ (Даскалов 1999: 6) Формирането на траен колективен менталитет при славяните се откроява на фона на процесите на индивидуализация в Западна Европа. През епохата на западноевропейския Ренесанс средновековният космополитизъм и анонимността отстъпват място на интереса към човека. Тази анонимност в повечето славянски литератури се видоизменя в колективно художествено съзнание, като субект и обект на изкуството става колективът. Посочената обща идейно-тематична насоченост на славянската словесност е детерминирана от сходната историческа съдба на малките славянски етноси. Националният синдром на тяхното възраждане и етноцентричният му характер тясно кореспондират с въпроса за формирането на нацията в пределите на многонационалната империя.

Различната историческа ситуация и нееднородната културна динамика на епохата рефлектират върху цялостния облик на славянския (словашкия) романтизъм, който гравитира предимно в сферата на националното. Обект на художествена инспирация стават родът, народът, вярата. Дори творци със силно подчертана индивидуалност като А. Мицкевич, П. П. Негош, Фр. Прешерн, Я. Крал подчиняват творчеството си на идеята за освобождаване на родината. Романтичният стереотип в славянски контекст е свързан с борбата за национална свобода, духовна самобитност и създаване на самостоятелна култура. Нараства осмислянето на единството на народа в езиков, етнически и исторически аспект. В този смисъл можем да говорим за полифункционална същност на романтизма в Словакия, където типичният за епохата призив за „връщане“ към историческото минало и „бягство“ в непознати сфери се осмислят от поета не от индивидуалния копнеж по „непознатото“ като мечтан идеал (както е при западните романтици), а от националната и освободителната борба, от отстояването на държавния суверенитет.

Интересна от гледна точка на словашката културна идентичност е и адаптацията на фолклорния към романтичния модел. Жизнеността на фолклорната традиция е вярно уловена от българския литературен критик Цв. Стоянов: „Фразата на писателите от XVIII век беше гладка, геометрична, сега изскочи един нов

синтаксис по-разчупен, жив, извлечен от народния говор.“ (Стоянов 1973: 175) Фолклорът съответства на славянския (словашкия) художествен и естетичен модел и увлича славянския романтик в специфичен диалог с него. В противовес на западния модел, който е „копнеж по фолклора“, южнославянският романтик е „вътре в самия фолклор“, той трябва да го преодолее. (Ничев 1976: 143) Словашкият и чешкият романтик откриват във фолклора образци за създаване на национална литература, което модифицира героично-епическия жанр („Смъртта на Яношик“, „Убий го“), провокира към романтично мислене с национални образи и типове, актуализира култа към историята. Историческият сюжет става поле за „историзъм на национално-патриотична основа“ (Генов 1982: 57). Този факт формира национално-типологична романтична поетика, която е наситена с фолклорни образци и с лиро-епическа непосредственост.

Очертаването на измеренията на словашкото романтично светоусещане се налага от истината, че „приближаването на националната литература до световната е възможно само като се подчертае националната ѝ самобитност“. (Даскалов 1999: 21) Словашкият романтик усвоява универсалния романтичен модел в неговия чист вид и го съпреживява, но не може да го осъществи в художествен еквивалент, без да го пречупи през спецификите на националното пространство. Именно то предопределя представата за художествения текст „като форма на национална история, а не като саморазвоен феномен на духа“ (Биолчев 1995: 8). Сложността на епохата и на тогавашната социална реалност извеждат на преден план въпроса за етноса и за неговата политическа и духовна екзистенция. Романтиците в Словакия осмислят основния конфликт на романтичното време сетивно – духовно исторически, а не като съдбовна разединеност между битието и съзнанието. В този смисъл като цяло проблемът за генезиса на модерната словашка нация се движи между вътрешната себеидентичност (собствен език, история и литература) и самоопределянето във външното геополитическо и геокултурно пространство.

На фона на общоевропейската литературна панорама словашкият романтизъм възниква четвърт век по-късно без амбицията за ясно очертана естетическа програма. Новото поколение словашки

творци се вдъхновява от философията на Хегел и от неговите възгледи за славянството. През 30-те години на XIX век сред студентските общности в лицейте в Братислава, Левоча и Кежмарок се създава новата романтична естетическа теория, чийто инициатор и вдъхновител е Людовит Щур. Той я дефинира като универсално валиден принцип под влияние на Хегел и счита, че „поезията е като изкуството, т.е. единение на дух и материя в думи; материята трябва да е свързана с духа така, че да му служи, да му се подчинява.“ (Štúr 1997: 198) Освен от обективния (Хегел) и от субективния (Шелинг) идеализъм романтичната идея в Словакия е повлияна и от трансценденталните търсения на Фихте, от полските романтични философи – месианисти (А. Чешковски, К. Либелт, Б. Трентовски), от чешките хегелианци (К. Амерлинг, А. Сметана, Ф. Клацел). Така словашката литература от времето на романтизма разтваря универсалното в националното, побира своята историческа съдба в динамиката между дух и материя. Много точно фиксира тази специфика словашкият литературен историк Оскар Чепан, според когото в движението между обществено-политическата предметност и аспирациите на романтичния дух се формират двете основни прояви на словашката романтична визия – национална и месианистична.

Като второ дете на епохата, наречена „национално възраждане“, романтизмът се явява първият модерен импулс в литературата на словаците. Темпорално той съвпада с краткия, но динамичен и драматичен период на 40-те години на XIX век. Поради факта, че през 30-те години класицизмът в Словакия е все още продуктивен и триумфира в творбите на Ян Колар и Ян Холи, преходът към романтизмът е плавен, без ясно очертан период на предромантични тенденции. Всъщност Колар е и първият създател на норми за поетите романтици, а конфликтът класицизмът – романтизмът не решава определени естетически проблеми, той се изостря в спор за словашкия книжовен език. Романтичното става средство за литературна интервенция на обществени и национални въпроси, а авторът романтик се стреми исторически конкретно да разреши идеята за романтизма в изкуството, да съхрани в неговата плът духовната идентичност на нацията. Кодификацията на самостоятелен книжовен език предопределя облика на течението и мястото на словашкия

етнос като субект на собствената си история. В тези съдбовни за националната история мигове творческата интелигенция активно твори своите текстове, възпява народа и родината и ги тълкува като едно духовно в исторически, морален и пространствен смисъл цяло. За поетите шуровци народната същност на художествената литература е не само форма на литературна изповед, но и идейно-семиотична категория, мост към обществено ангажирания поетически текст. В емблематичните за романтизма творби ключови се оказват идентификационни за словациите топоси – планината Татри, реките Хрон и Вах, крепостта „Девин“, а също и типичните за епохата символи – татрански орел, буря, мълния, майка-родина. От жанрова гледна точка изключително плодотворна е фолклорната балада, защото в нея „човекът не се губи в голямото национално битие, а изпъква личностното изживяване на националното страдание.“ (Ничев 1976: 182) Баладата кристализира в творчеството на Янко Крал („Цвете“, „Вкаменял“, „Омагьосаната във Вах девойка и дивният Янко“) и на Ян Бото („Жълта лилия“, „Маргита и Бесна“, „Кукувица“). Историческият драматизъм на романтичната епоха в Словакия ѝ отрежда роля, която в английската, немската и френската поезия е анахронизъм. Словашкият поет не може да си позволи лука на езотеризма, защото е съдбовно предопределен да принадлежи към националната идея. Този факт се отразява и в идейния синкретизъм на словашкото романтично мислене, където история и поезия, езикознание и етнография взаимно си кореспондират с различен интензитет в широкия спектър, във вътрешната диференциация и апликацията на романтичния идеал.

Често в своите поетически послания словашкият романтик преодолява натиска на историческата реалност и придава интимност на своята изповед, изявява се като индивидуалист, пророк и мечтател („Драма на света“, Янко Крал). Но жестът към епохата убива метафизичния, религиозния и философския импулс и продължава да битува в своята предметно-прагматична визия. Симбиозата между мистика и натурализъм отново провокира към политематичност на словашкия романтизъм. (Kráľ 1976: 152) Така Янко Крал възпява в поезията си не само Татрите и Вах, но и страшната драма на света чрез символиката на илюзията и вярата, на скръбта и иронията.

Лириката на Крал е еманация на „словашкия тип“ романтизъм, тя е „първият общопризнат в европейски мащаби художествен фундамент на словашкия национален духовен Пантеон“ (Павлов 1995: 130) В контекста на културната идентификация и драматичното словашко битие от разглеждания период Крал точно улавя свойствата на раздвоената действителност, в която родината е „омагьосана страна“, върху която тегне „вечно проклятие“. Маргиналната съдба на словашкия романтик е заключена в емблематични символи – разбойник, просяк, пустиня, буря, объркан орел, мрачни облаци, загадъчни планини. Духовното скиталчество на модерния поет романтик е мрачно и песимистично, защото неговата необикновена земя има тъмна орис, защото той е борец за нейната свобода. Съпричастността към всичко словашко е неговата национална и божествена изповед. Доказателство за това е поемата „Марина“ на Андрей Сладкович, където „родните планини“ са умалено отражение на целия свят, а любовта към Марина кулминира в любов към Словакия. Любимата израства в идеал за красотата на словашката девойка, в алегоричен образ на славянката, чиято хубост се сравнява с тази на славянската богиня Лада. Култът към родината, етнографският колорит и колективното съзнание като форми на национална идентичност са ядро и в текстовете на Само Халупка и Ян Бото. И тук националното битие е явно визуализирано със знакови за епохата символи – юнак, орел-словашки боец, отечество, затворник, кръстоносец. Те съживяват приказно-героичната словашка и славянска история („Юнак“, „Убий го!“ , „Бранко“), за да потърсят така необходимите им за съвременната ситуация достойни дела на предците. Героизмът и трагизмът в „Смъртта на Яношик“ на Ян Бото са символ на съдбата на поколението, на „душата“ на целия словашки народ.

Литературната и културна идентификация на словашката интелигенция реагира активно на социалво-политическите процеси в многонационалната австрийска империя. Оттук произтича и склонността към месианизъм, към идеализация на етноса. Затова и романтичната идея в Словакия се движи между материално-прагматичната и духовно-месианистичната проекция на света. При някои автори понятията дух, душа и материя абсолютно се отъждествяват (М. М. Ходжа, С. Б. Хробон). В словашката възрожденска култура

не можем да говорим за разгърната месианистична идеология, каквато наблюдаваме в полския културно-политически дискурс, а по-скоро за подобни тенденции. В своите „Словашки искрици“ Хробон пише: „Общият смисъл на всяка искрица е не само целият наш народ, но и всечовекът, всехристиянинът, всесветът.“ (цит. по Краус 1999: 127) Словашките месианисти интерпретират националното и универсалното през кода на Библията, на трансценденталните и екзистенциални истини. Но същевременно в творбите им битува и характерната за епохата вяра във великия дух на славянството, в славянския месианистичен модел, изразен в принципа, че „славянският човек е омегата на човечеството“. (Ѓеран 1993: 70) Славянското самосъзнание и словашкото национално самочувствие намират израз в отъждествяването на понятията славянин = син на Славия = син на Татрите = словак. На ниво образност тази общославянска културна идентификация е въплътена в единството на Майка Славия, Дева Мария и Татрите – славянския Сион.

Независимо, че отсъства от политическата карта на света, Словакия е съавтор на европейските културни процеси от епохата на Романтизма. Словашкият романтик пречува романтичния модел през спецификите на своето национално време, през призмата на своята литературна и културна идентификация. Но заедно с това той се движи в широк диапазон на художественото мислене. Паралелно с фолклорно-националното той твори и една модерна символика, белязана от спонтанност и стихийност, която надраства историческото време и го сродява със световното духовно и културно светоусещане. Това за пореден път доказва факта, че словашката романтична визия е вътрешно силно диференцирана в идейно, жанрово и тематично отношение.

ЛИТЕРАТУРА

- Биолчев 1995:** Биолчев, Б. *Отвъд мита*. София: Св. Климент Охридски.
Генов 1982: Генов, К. *Славянски и балкански литературни паралели*. София: Наука и изкуство.
Даскалов 1999: Даскалов, Н. *Славянски литературни взаимоотношения*. Велико Търново: Св. св. Кирил и Методий.

- Ничев 1976:** Ничев, Б. *От фолклор към литература*. София: Български писател.
- Павлов 1995:** Павлов, Ив. *Записки по история на словашката литература*. София: Св. Климент Охридски.
- Стоянов 1973:** Стоянов, Цв. *Идеи и мотиви на отчуждението в западната литература*. София: Наука и изкуство.
- Љерап 1993:** Љерап, О. Rázdelia romantizmu. // *Slovenské pohľady*, č. 1, 1993, 45.
- Král' 1976:** Král', J. *Sbornik statí*. Bratislava: Tatran.
- Kraus 1999:** Kraus, C. *Slovenský literárny romantizmus*. Martin: Matica slovenská.
- Štúr 1997:** *Ludoví Štúr v súradniciach minulostí a súčasností*. Martin: Matica slovenská.